

LÄRARHANDLEDNING

Vanliga frågor om arbetslivet

1 och 2

arena skolinformation

INLEDNING

Syfte och avsändare

Filmerna *Vanliga frågor om arbetslivet 1 och 2* med denna tillhörande lärarhandledning är producerade av Arena skolinformation, i nära samarbete med ett antal fackförbund. Syftet med materialet är att ge elever en översiktlig bild av hur arbetslivet fungerar och de problem nyanställda kan råka ut för på arbetsplatser i Sverige. Allt utifrån ett löntagarperspektiv. Till filmen finns denna lärarhandledning som gör det möjligt för eleverna att bearbeta och fördjupa sig i temat. Tanken är att man tillsammans först ser på filmen för att sedan arbeta vidare med valda delar av innehållet i lärarhandledningen.

Målgruppen för materialet är framför allt elever på gymnasieskolan, men även personer på högstadiet och på sfi kan använda materialet med stor behållning.

Tips! Ett sätt att bearbeta fakta kring arbetsmiljöfrågor samt vilka lagar och regler som gäller inom arbetslivet är att arbeta med Arena skolinformations två digitala material *Arbetslivet – arbetsmarknaden i Sverige och världen* och *Arbetsmiljö – så funkar det*.

Materialet och alla filmer kan gratis laddas ned eller beställas här: www.arbetslivskoll.se

Innehållet i lärarhandledningen

1. Lektionsupplägg

Ett upplägg för att göra det enklare för lärare att lägga upp en bra kvalitativ lektion om ämnet.

2. Diskussionsfrågor och övningar

Diskussionsfrågor och övningar att använda på lektionerna. Här finns mycket att använda sig av så välj ut innan lektionen vilka frågor som kan passa i just din klass.

3. Faktablad

Faktabladet inkluderar en sammanfattning av vad som gäller för temat med definitioner av olika begrepp, information om vilka regler och riktlinjer som reglerar just det här området samt information om ansvar och hur man som anställd ska agera. Syftet med faktabladet är att eleven snabbt ska få hjälp att förstå och tänka kring etik, moral och de regelverk som finns kring det aktuella temat.

4. Fördjupning

Avslutningsvis finns en sida med information om lämpliga länkar för att ta reda på mer om temat. Eleverna uppmanas att ta reda på mer om vad som gäller för just deras yrkesinriktning eller yrkesdrömmar.

5. Kopplingar till kursplaner

Längst bak i lärarhandledningen finns ett avsnitt med kopplingar till aktuella kursplaner. Utöver hänvisningar till ämnen inom olika yrkesprogram redovisas de kopplingar som kan göras till ämnet samhällskunskap. Hänvisningar ges till generella formuleringar gällande lagar och bestämmelser samt kunskapskrav där eleven förväntas känna till och kunna anpassa arbetsuppgifter till gällande lagar och bestämmelser.

LEKTIONSUPPLÄGG

Lektion 1, 45–60 minuter

1. Hitta filmen/filmerna på www.arbetslivskoll.se.
2. Titta på filmen tillsammans (eller låt eleverna se den hemma som läxa). Finns det möjlighet så titta på både Q&A film 1 och 2.
3. Gör ett urval av frågorna nedan till filmen/filmerna så att eleverna ges möjlighet att bearbeta och diskutera innehållet i den aktuella filmen. Här är det viktigt att ta vara på deras förkunskaper och eventuellt plocka upp delar som det kan vara lämpligt att fördjupa sig ytterligare i. Arbeta gärna i mindre grupper och låt grupperna redovisa för varandra, avsluta och sammanfatta i helklass.
4. I samband med att eleverna arbetar med innehållet i filmen kan det vara lämpligt att dela ut och låta eleverna ta del av faktabladet. Där finns en del förklaringar och begreppsdefinitioner och hänvisningar till gällande riktlinjer som ger eleverna underlag till mer kvalitativa diskussioner. Här kan det vara på sin plats att eleverna går ut på internet och söker mer fakta kring vad som gäller på arbetsmarknaden, till exempel genom att besöka de webbsidor som finns länkade under varje del.

2–3 lektioner

5. Arbeta vidare med ett nytt urval av de olika delarna som ni inte hann med förra lektionen. Dela in klassen i mindre grupper och låt dem läsa och arbeta med de olika frågorna på samma sätt som under tidigare lektion.
6. För fördjupning: Låt eleverna ta fram exempel på vad som skulle kunna hända på en arbetsplats ifall specifika regler och lagar, som finns inom arbetsrätten, inte fanns i vårt samhälle i dag. Problematisera hur det skulle påverka samhället i stort och diskutera. Låt även eleverna reflektera över hur de skulle kunna lösa de problemen genom organisering i dag. Här är det lämpligt att de hämtar ytterligare information genom de tillhörande länkarna eller genom att själva söka.
7. För mer djupgående information och fler viktiga delar om arbetsliv och arbetsmiljö, använd även våra ordinarie material om arbetslivet och arbetsmiljön och vårt lättlästa material om arbete. Där finns även egna lärarhandledningar med fler övningar och upplägg.

Tips! Se även våra andra filmer och deras lärarhandledningar som kan vara bra att ha i samband med denna.

Till exempel *Schyssta villkor*, *Hot och våld* och *Säkerhetsarbete på arbetsplatsen*.
www.arbetslivskoll.se/material/fyra-kortfilmer-om-arbetsmiljo/

Diskussionsfrågor

Alla elever sätter sig tre och tre och läraren delar ut de övriga frågorna till dem – en till två frågor per grupp beroende på hur mycket tid ni har. Sedan håller alla grupper en kort presentation av vad de olika delarna betyder för klassen. Be eleverna läsa vidare på medföljande länkar i faktabladet, eller läsa sig till svaren ifall ni har någon av Arena skolinformations två material *Arbetslivet – om arbetsmarknaden i Sverige och världen* eller *Arbetsmiljö – så funkar det* (antingen i tryckt eller digital form).

Om ni bara har tid för några få frågor kan dessa fungera översiktligt:

Film 1

1. Vad är facket för något?
2. Vilka delar kan ingå i ett kollektivavtal? – Skriv ner minst tre stycken.
3. Vad är a-kassan för något?
4. Vad betyder det att jobba svart?

Film 2

1. Vad betyder arbetsmiljö?
2. Vad ska du tänka på gällande semesterersättning?
3. När ska du få ett anställningsbevis/avtal?
4. Vad är ett skyddsombud?

Frågor från filmerna:

Film 1

1. Vad är facket?
2. Får vem som helst vara med i facket?
3. Varför ska man vara med i facket?
4. Varför skapades facket?
5. Vad är ett kollektivavtal?
6. Vad är den svenska partsmodellen?
7. Har vi minimilöner i Sverige?
8. Vad är en förhandling?
9. Vad är ob -ersättning?
10. Vad menas med att jobba svart?
11. Vad är a-kassan?

Film 2

1. Hur vet man vad en rimlig lön är?
2. Hur ser det ut med mina skyldigheter på jobbet?
3. Vad är semesterersättning?
4. Vad är arbetsmiljö?
5. Vad är ett skyddsombud?
6. Vad är ett anställningsbevis?
7. Finns det olika regler beroende på hur gammal du är?

Om ni vill gå in lite mer på de olika frågorna, del för del:

FILM 1

1. Vad är facket?

1. Sitt fyra och fyra och beskriv kortfattat med egna ord vad facket är utan att läsa i faktabladet. Läs sedan på i faktabladet efter en första runda och fyll på utifrån vad som står i faktabladet i samma dokument.

2. Vilka frågor jobbar facket för?

3. Om du skulle jobba med ditt drömjobb, eller med jobbet du tror du kommer få direkt efter plagget, vilket fackförbund skulle du kunna gå med i?

4. Nio av tio arbetstagare i Sverige jobbar på en arbetsplats som har kollektivavtal. Hur kommer man fram till kollektivavtal? Läs på i faktabladet och skriv ner med egna ord.

5. Fördjupning: Vilka fackliga centralorganisationer finns det?

2. Får vem som helst vara med i facket?

1. Vilka får gå med i facket?

2. Vilka förbund finns det? Skriv ner tre olika som ni kommer på.

3. Vad är arbetsgivare med i för organisationer?

Fördjupning: Varför tror du att arbetsgivare och arbetstagare är med i olika organisationer?

3. Varför ska man vara med i facket?

1. Vad är plus och minus med att vara med i facket enligt dig?

2. Vilka situationer som inte är okej har du hört om inom arbetslivet? Diskutera med dina klasskompisar olika orättvisor ni har hört talas om inom arbetslivet. I Sverige och globalt.

3. Finns det någonting som du tycker facket borde jobba med som facket inte jobbar med i dag?

Fördjupning: 1. Vad tror du skulle hända om facket inte fanns:

- I Sverige?

- I Europa?

- I världen? Hur tror du att vårt arbetsliv skulle se ut i dag då?

2. I dag är ca 70 procent av de som jobbar i Sverige medlemmar i facket, hur tror du det skulle se ut med våra rättigheter om färre var med? Och varför skulle det kunna leda till en förändring?

4. Varför skapades facket?

1. Hur kom facken till?

2. Vilka var det som organiserade sig för att skapa facken?

3. Hur kunde det se ut på arbetsplatserna innan facken fanns i Sverige? Beskriv med egna ord.

4. Vilket var arbetarnas starkaste vapen gentemot arbetsgivarna?

Fördjupning: Varför tror du att fackförbunden är så mycket starkare i Sverige och Norden än i många andra delar av världen, som Spanien och USA? Fundera och skriv ner dina tankar.

5. Vad är ett kollektivavtal?

1. Vad är ett kollektivavtal?
2. Beskriv tre saker som kan stå med i ett kollektivavtal.
3. Vilka förhandlar fram kollektivavtal?
4. Hur kommer det sig att man kan ha flera kollektivavtal på samma arbetsplats?

Fördjupning: Vilka delar som inte står i lagen kan förhandlas fram i kollektivavtal? Och vilka delar kan förhandlas i ett kollektivavtal för att bli bättre (för arbetstagare) än i lagen?

6. Vad är den svenska partsmodellen?

1. Beskriv med egna ord vad den svenska partsmodellen innebär.
2. Vilka är parterna som förhandlar inom den svenska partsmodellen?
3. Hur ser det ut i andra delar av världen?
4. Hur ser det ut i övriga Norden?

Fördjupning: Kan du komma på ett exempel i närtid där parterna har förhandlat fram något som du hört talas om i nyheterna?

7. Har vi minimilöner i Sverige?

1. Har vi minimilöner i Sverige?
2. Varför ser det ut så?
3. Vem bestämmer lönerna?
4. Hur mycket kan man som privatperson påverka sin egen lön?
5. Vilket avtal är viktigt att veta mer om för att förstå den svenska tanken gällande minimilöner?
(Svar: Saltsjöbadsavtalet.)

Fördjupning: Hur förhandlades dagens system fram och vilken roll hade avtalet som ovanstående fråga syftar på?

8. Vad är en förhandling?

1. Vad är en förhandling?
3. Man kan förhandla på olika nivåer. På vilka nivåer kan en förhandling ske?
4. Hur kan du som vanlig person på jobbet bli hjälpt av en förhandling?

Fördjupning: I vilken lag står det att man som förtroendevald i fackklubben på en arbetsplats får förhandla för de anställda på arbetsplatsen? Berätta mer om hur det går till. (Svar: MBL.)

9. Vad är ob-ersättning?

1. Vad är ob-ersättning?
2. Beskriv hur en ob-ersättning kan se ut. Exemplifiera.
3. Vilka förhandlar och beslutar om ob-ersättning?

Fördjupning: Var står det nedskrivet vilken ob-ersättning som finns eller inte finns på ditt jobb? (Svar: I kollektivavtalet.)

10. Vad menas med att jobba svart?

1. Vad menas med att jobba svart?
2. Vad är skillnaden mellan ett svart och ett vitt jobb?
3. Är det olagligt att jobba svart?

Fördjupning: Varför tror du att det är olagligt att inte betala skatt? Samt varför tror du att det är otryggt att vara anställd svart?

11. Vad är a-kassan?

3. Hur länge måste man vara med i a-kassan innan man kan få något utbetalt? Samt hur mycket måste man jobba under den tiden?
4. Kan man gå med i a-kassan även om man inte är med i facket?

Fördjupning: Om vi inte hade en a-kassa, vad tror du skulle hänt för personer som inte kan få ett nytt jobb på en lång tid? Diskutera i grupp och skriv ner tre olika exempel på vad som skulle kunna hända.

FILM 2.

1. Hur vet man vad en rimlig lön är?

1. Hur kan man ta reda på vad en rimlig lön är för det yrke du söker dig till, för din arbetslivserfarenhet samt din erfarenhet inom det här fältet?
2. Kolla på www.scb.se vilka yrken som är högst och lägst betalda i Sverige. Vad tycker du? Vilka yrken ska ha hög respektive låg lön?
3. Kolla på www.scb.se hur stora skillnaderna är mellan mäns och kvinnors löner. Vad beror det på och hur kan man lösa det?

Fyra hörn-övning: Vad är rättvist?

A) alla tjänar lika mycket B) lön efter prestation C) lön efter behov D) något annat.

Fördjupning: Om du söker ditt drömjobb och ska förhandla lön, hur skulle du gå till väga för att få reda på vad du borde tjäna? Samt vilken taktik har du när du löneförhandlar?

2. Hur ser det ut med mina skyldigheter på jobbet?

1. Vad är skillnaden mellan skyldigheter och rättigheter?
2. Tror du att andra kan utöva sina rättigheter om du genomför dina skyldigheter?
3. Diskutera rättigheter vs skyldigheter i t.ex. ett grupparbete i skolan. Vem blir lidande om en av gruppens medlemmar inte gör sin del?
4. Finns det mer skyldigheter som vi har på jobbet än det som står i faktabladet?

Fördjupning: Om du själv har jobbat så har du säkert stött på personer som inte gör sitt jobb på ett sätt som är schysst mot dem omkring sig. Vilka skyldigheter tycker du att det är viktigt att dina kollegor lever upp till? Och därmed även du själv?

Fördjupning: Vilka skyldigheter måste du leva upp till i enlighet med ditt anställningsavtal, tror du?

3. Vad är semesterersättning?

1. Läs på om semesterersättning. Och förklara varför det är 12 % som tillägg till din lön som är minimum i Sverige. Vad beror det på?
2. Om du jobbar bara fem timmar på en arbetsplats och sedan får en lön på 100 kronor i timmen, hur mycket ska du minst få ut i semesterersättning för den tiden? Utöver 100 kronor i timmen .

Fördjupning: Om du jobbar heltid under ett helt år, när och hur betalas din lön ut då?

4. Vad är arbetsmiljö?

1. Läs på i faktabladet. Beskriv sedan generellt vad arbetsmiljö är. Skriv ner minst fyra meningar.
2. Inom arbetsmiljö så finns det tre fält/delar. Vilka fält/delar är det? (Svar: fysisk, social och organisatorisk arbetsmiljö.)
3. Berätta med dina egna ord vad varje del innebär. Exemplifiera med ett exempel per del där du beskriver ett typiskt problem som faller under respektive del.
4. Vem kontaktar du som arbetstagare med arbetsmiljöproblem och vem har det yttersta ansvaret att lösa problemen?

Fördjupning: Hur tror du att dessa tre arbetsmiljöproblem kan lösas? Exemplifiera.

5. Vad är ett skyddsombud?

1. Läs på om skyddsombud både i faktabladet och på Arbetsmiljöverkets hemsida. Alternativt på prevent.se.
2. Beskriv med egna ord vad ett skyddsombud/arbetsmiljöombud är och vad dess roll innebär.
3. Kan vem som helst på en arbetsplats bli skyddsombud?
4. Det finns något som heter skyddsstopp, som ett skyddsombud kan kräva. Vad innebär det?
5. Hur många anställda krävs det som minst för att det enligt lag ska finnas ett skyddsombud på en arbetsplats?

Fördjupning: Vid vilka tillfällen ska skyddsombud vara med i samtal med arbetsgivaren? (Sök fram svaret via www.prevent.se eller www.av.se)

6. Vad är ett anställningsbevis?

1. Det finns två namn för anställningsbevis. Vad är det andra?
2. Vilka delar måste vara med i ett anställningsbevis?
3. Vilka extra delar kan även finnas med?
4. Från hur många veckor finns det lagkrav på att du ska ha rätt att få ett anställningsbevis som anställd?
5. Vad kan hända om du inte har ett anställningsbevis? Skriv ner två eller fler exempel på vad som kan hända ifall du inte har ett bevis på din anställning.

Fördjupning: Vilka delar i anställningsavtalet kan bli bättre genom ett bra kollektivavtal? Finns det någon del som inte kan förhandlas om?

7. Finns det olika regler beroende på hur gammal du är?

1. Ja. Skriv med dina egna ord om tre regler som kan vara olika beroende på din ålder.
2. I reglerna pratar man om tre olika åldrar. Vilka åldrar?
4. Hur mycket tycker du att det är rimligt att arbeta samtidigt som man pluggar på gymnasiet och högstadiet? Diskutera med dina klasskompisar.

Fördjupning: Vad betyder dygnsvila, veckovila och nattarbete? Och finns det några regler inom de delarna som skiljer sig åt beroende på din ålder?

FAKTABLAD FILM 1

---

1. Vad är facket?

Facket är en organisation för arbetstagare. Alltså för alla de som jobbar med något de får betalt för och som inte är arbetsgivare. Arbetsgivarna har sina egna organisationer. De kallas *arbetsgivarorganisationer*.

Den fackliga idén bygger på att många arbetstagare går ihop genom att vara medlemmar i facket. Då kan facket sedan företräda arbetstagarnas intressen mot arbetsgivaren. Med hjälp av facket kan du och många fler få bättre arbetsvillkor på jobbet, t.ex. bättre lön och schyssta anställningsvillkor. Facket kan också se till så att lagar och regler följs, t.ex. att du får den ob-ersättning du har rätt till och att du inte blir sjuk eller skadar dig på grund av jobbet. Det finns många olika sätt att organisera sig fackligt på, till exempel utifrån yrke eller arbetsplats. Facket finns både centralt, där de jobbar för t.ex. din yrkesgrupp i hela Sverige, och lokalt på ditt jobb, där det ofta finns en fackklubb, eller några personer som är fackligt aktiva. Dem kan du vända dig till om du vill engagera dig i hur ni har det på jobbet.

Organiserar man sig och är invald i styrelsen så är man *förtroendevald*. Extra arbetsrättsligt skydd för förtroendevalda är lagstadgat.

Läs mer: www.fackligaorganisationer.se/vad-ar-facket

2. Får vem som helst vara med i facket?

Alla som är anställda kan gå med i facket. Ofta finns en fackklubb på arbetsplatsen, men inte alltid, och då kan man starta upp en sådan. Många förbund har också medlemskap för studenter vilket gör att du kan få hjälp redan innan du är anställd. Kolla även upp vilket förbund som gäller på ditt jobb och för just din yrkesgrupp.

3. Varför ska man vara med i facket?

När många anställda är medlemmar i facket så får de anställda tillsammans en starkare röst gentemot arbetsgivaren. De rättigheter arbetstagare har i arbetslivet i dag kan försvinna om vi inte har starka fackförbund som hela tiden kämpar för att arbetstagare ska få det så bra som möjligt på jobbet. Dessutom jobbar facket för att folk ska få bättre arbetsliv globalt.

Och genom att många tillsammans betalar in pengar till facket så har vi i Sverige stora *strejkkassor*. Det gör att vi har råd att gå ut i strejk om inte arbetsgivaren ger facket möjlighet att förhandla och komma fram till bättre villkor, för dig och dina kollegor.

Läs mer: www.fackförbund.nu

4. Varför skapades facket?

Facket har en lång historia som började på 1800-talet. Arbetare i hela världen gick samman för att de ville ha

- Kortare arbetsdagar (kunde vara 14 timmar om dagen).
- Bättre lön, så att hela familjen kunde få mat på bordet.
- Bättre arbetsvillkor, då de på 1800-talet kunde ha så dåliga villkor att fabriksarbetare kunde få sot i lungorna och dö

i förtid, och olyckor och även dödsfall var vanliga på jobbet.

Facket har även kämpat för fasta anställningar, så att man vet att man har ett jobb och försörjning även om man blir sjuk, blir gravid, organiserar sig i facket eller annat som arbetsgivaren inte alltid gynnas av eller gillar.

Läs mer: www.so-rummet.se/fakta-artiklar/fackforeningarna-och-arbetsmarknaden-forr-och-idag

5. Vilka frågor är viktiga för facket i dag?

Det är en stor fråga som inte går att svara på snabbt. Men i stort så arbetar facken för alla de frågor som kan leda till ett bättre arbetsliv för arbetstagare. Det kan innebära att jobba mot ungdomsarbetslöshet, för att få till bättre löner, för ökad jämställdhet och för att förbättra klimatet, att jobba mot diskriminering, för en tryggare arbetsmarknad, för att andra i samma bransch globalt ska få bättre villkor, och så klart mer specifika lokala frågor. Läs mer på hemsidan till det fackförbund som representerar din yrkesgrupp om vad de jobbar extra med.

6. Vad är ett kollektivavtal?

Ett kollektivavtal är ett avtal som förhandlas fram av fack och arbetsgivare. I kollektivavtalet hittar du många svar på vilka rättigheter, och även skyldigheter, du som arbetstagare har. Det kan till exempel handla om ob-ersättning, under vilka arbetstider du ska vara på plats, sjuklön, semester, uppsägningstider, försäkringar och eventuella förmåner. Ett exempel på förmåner är friskvårdsbidrag, där du får en viss pott pengar för att träna varje år. Det som står i ett kollektivavtal kan ge dig bättre villkor än det som står i lagen, men det får inte vara sämre än lagen. När ett kollektivavtal är underskrivet så råder fredsplikt. Det betyder att det är förbjudet att strejka eller att bryta mot något i avtalet.

Det finns *centrala* och *lokala* kollektivavtal. De centrala kollektivavtalen, som ska fungera för många olika arbetsplatser över hela landet, kanske inte täcker in allt det som behöver regleras på en viss arbetsplats. Då kan man förhandla om ett lokalt kollektivavtal, alltså vad som ska gälla på just den arbetsplatsen. Man kan alltså ha två kollektivavtal samtidigt på en arbetsplats.

Läs mer: www.ptk.se/sakfragor/kollektivavtal/vad-ar-ett-kollektivavtal/

7. Vad är den svenska partsmodellen?

Ibland pratar vi om den svenska partsmodellen. Den handlar om hur arbetsmarknaden är uppbyggd i Sverige där mycket makt ligger hos arbetsmarknadens parter, det vill säga facken och arbetsgivarna. De ska komma överens om hur vi ska ha det på jobbet, genom förhandling. Det finns också viktig lagstiftning som riksdagen beslutat om, men mycket av hur vi har det på jobbet bestäms inte i lagstiftning utan i kollektivavtal i Sverige. Och det är facken och arbetsgivarna som förhandlar fram dessa kollektivavtal.

Läs mer: www.tco.se/kampanj/svenska-partsmodellen/

8. Har vi minimilöner i Sverige?

Nej, Sverige har inga lagstadgade minimilöner utan i stället använder vi oss av den svenska partsmodellen. Där förhandlar parterna på arbetsmarknaden fram vilken minsta lön som man bör ha inom olika sektorer och yrkesområden. Har företaget du jobbar för ett kollektivavtal så måste arbetsgivaren förhålla sig till lönerna från kollektivavtalet. Sverige har ofta högre lägsta löner än i många länder där det finns en lagstadgad minimilön.

Läs mer: www.unionen.se/rad-och-stod/minimilön-och-lagsta-lön

9. Vad är en förhandling?

En förhandling är när facket och arbetsgivaren sätter sig ner och diskuterar hur de kan komma fram till en lösning som fungerar för både arbetstagarna och arbetsgivaren. Till exempel så är det genom förhandlingar som vi skapar kollektivavtal. Och genom att de fackligt aktiva på ett företag kan förhandla kan de se till så att arbetstagarnas krav och intressen tas på allvar av arbetsgivaren.

Läs mer: www.unionen.se/rad-och-stod/om-forhandling

10. Vad är ob-ersättning?

Ob-ersättning är en förkortning av ersättning för arbete på obekvämt arbetstid. Det förhandlas fram i kollektivavtalen där det står hur mycket mer en arbetstagar får för att jobba exempelvis en lördag eller en kväll mitt i veckan.

Till exempel kan det innebära att du, i enlighet med vissa kollektivavtal, på lördagar får 50 % extra i lön. Så har du en ordinarie lön på 100 kronor i timmen så får du 150 kronor i timmen på lördagar. Många arbetsplatser har ingen ob-ersättning.

Läs mer: www.fackligaorganisationer.se/ob

11. Vad menas med att jobba svart?

Att jobba svart är att jobba för en arbetsgivare som inte agerar lagligt. Varken arbetsgivaren eller arbetstagaren betalar någon skatt för den tid du jobbar och du får ingen pension, sjukförsäkring eller andra försäkringar. Dessutom tar inte arbetsgivaren ansvar om du skadar dig på jobbet eller ifall du skulle bli sjuk eller får barn. Det är inte lagligt att jobba svart. Försök hitta ett vitt jobb där du får de rättigheter du förtjänar.

Ett vitt jobb är till skillnad från ett svart jobb ett lagligt jobb där arbetsgivaren betalar skatt och försäkringar för ditt arbete.

Läs mer: www.skatteverket.se/foretag/drivaforetag/kopat-janster/konsekvenseravsvararbete.4.71004e4c133e23bf6db800098309.html

12. Vad är a-kassan?

Om du blir av med ditt jobb eller säger upp dig så kan du få pengar från a-kassan under tiden du söker efter ett nytt jobb. A-kassan, eller arbetslöshetskassan som är hela namnet, är en försäkring som man själv går med i och betalar in till varje månad under tiden man jobbar. Om du förlorar jobbet så ger a-kassan dig pengar att leva av så att du kan hitta ett nytt jobb och inte får lika mycket ekonomisk stress i övergången.

Något som är viktigt att veta är att du måste ha varit med i a-kassan under ett antal månader medan du jobbat innan du kan få ersättning från dem.

Du betalar in till a-kassan separat och kan vara med där oavsett om du är med i facket eller ej.

Läs mer: www.fackligaorganisationer.se/a-kassa

FAKTABLAD FILM 2

---

1. Hur vet man vad en rimlig lön är

Som vi tidigare nämnt finns ingen lagstadgad minimilön i Sverige, och det kan vara svårt att veta vad som gäller inom ens yrkesområde. Facken på central nivå har statistik som du kan få ta del av kring vad du borde tjäna med din erfarenhet och inom det yrket du sökt. Ring ditt fack innan lönesamtalet så kan de även ge råd kring hur du löneförhandlar. För att få den informationen måste du vara medlem i facket. Ett annat tips är att kontakta det lokala facket på arbetsplatsen och fråga vad lönerna brukar ligga runt på arbetsplatsen. Ofta får du själv förhandla din lön med chefen. Så förbered dig inför samtalet med ett löneanspråk du vill ha, och läs på om hur du löneförhandlar på ett bra sätt.

Läs mer: www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/lonesor/lonesor/
www.fackforbund.com/vanliga-fragor/vad-ska-jag-ha-for-loneansprak

2. Hur ser det ut med mina skyldigheter på jobbet?

Det är bra att ha koll på att du som arbetstagare byter ditt arbete och din tid mot lön i slutet av månaden när du jobbar. Då måste du även följa vissa regler och lagar under din arbetstid. Som arbetstagare har du både rättigheter och skyldigheter. Och det är arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet. Det är även din skyldighet att komma i tid och inte gå hem innan arbetspasset är slut samt att inte missköta dina arbetsuppgifter.

Vi är alla varandras omgivning, så hur du beter dig på jobbet påverkar dina kollegor. Det är viktigt att du känner till och följer de föreskrifter som finns på arbetsplatsen. Om det krävs måste du använda skyddsutrustning och skyddsanordningar för att skydda dig mot olyckor eller sjukdomar. Och vid en olycka så ska du alltid rapportera in, även om det bara var du själv som varit klantig.

Läs mer: www.arbetsformedlingen.se/for-arbetssookande/arbete-i-sverige/rattigheter-och-skyldigheter

3. Vad är semesterersättning?

När du jobbar ska du alltid få något som kallas semesterersättning. Ersättningen är baserad på att du ska ha fem veckors betald semester per år om du har en heltidstjänst. Så även om du jobbar per timme så ska du få minst 12 % extra utbetalt i semesterersättning. (Det är alltså utöver din vanliga lön.) Det ska stå med i din lönespecifikation. Så håll koll på den! Vissa arbetsgivare anger lönen inklusive semesterersättning. Men det som räknas är utan, eller exklusive, semesterersättning. Det är din egentliga lön.

Vid korta anställningar får du ofta din semesterersättning i samband med din lön, i slutet av månaden. När du är tillsvidareanställd på heltid får du den utbetald i samband med att du tar ut semester, till exempel på sommaren.

Läs mer: www.fackforbund.com/vanliga-fragor/vad-ar-semesterersattning

4. Vad är arbetsmiljö?

En bra arbetsmiljö ger oss förutsättningar att göra ett bra jobb. Begreppet arbetsmiljö omfattar tre olika delar: fysisk, organisatorisk och social arbetsmiljö.

Den fysiska arbetsmiljön kan till exempel handla om att ljus och temperatur ska vara anpassade för ditt jobb. Det handlar också om att förebygga risker för olyckor som att halka eller göra sig illa. Samt att man inte ska bli sjuk av jobbet.

Den andra delen är den organisatoriska arbetsmiljön. När de som jobbar på en arbetsplats är stressade eller mår dåligt på grund av jobbet hänger det ofta samman med hur arbetet är organiserat. Det kan bero på att alla inte vet vem som ska göra vad, att det är bristande kommunikation eller ledarskap, eller att man har för mycket att göra på för kort tid.

Den sociala arbetsmiljön handlar om hur du har det tillsammans med dina kollegor, t. ex. trivsel och gemenskap. Om någon känner sig ensam eller oaccepterad på en arbetsplats, så kan den personen må dåligt av att varje dag behöva stå ut med det.

Arbetsmiljöarbetet innefattar att regelbundet jobba med alla dessa delar.

Det är arbetsgivarens ansvar att arbetsmiljön är bra på jobbet. Och det är viktigt att arbetstagare säger till om något inte står rätt till. Gå till din chef eller till skyddsombudet på din arbetsplats om du vill prata om arbetsmiljön.

Läs mer: www.prevent.se/jobba-med-arbetsmiljo/kom-igang/vad-ar-arbetsmiljo/

www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/arbete-med-arbetsmiljon/

www.prevent.se/jobba-med-arbetsmiljo/osa/

5. Vad är ett skyddsombud?

Skyddsombudet är den du som arbetstagare ska prata med om du ser fel eller brister i din arbetsmiljö och inte vill gå direkt till din chef. Skyddsombudet (även kallat arbetsmiljöombud) ska representera de anställda och har till uppgift att upptäcka brister i arbetsmiljön, berätta om de här bristerna till arbetsgivaren och föreslå lösningar. Skyddsombudet ska också försöka skapa en bra samverkan med arbetsgivaren i arbetsmiljöfrågorna för att kunna lösa bristerna, samt bevaka så att arbetsgivaren inte bryter mot arbetsmiljölagen. Ett skyddsombud ska finnas på alla arbetsplatser med mer än fem anställda. Kolla upp vem som är skyddsombud på ditt jobb!

Läs mer: www.prevent.se/jobba-med-arbetsmiljo/roller/skyddsombud/

6. Vad är ett anställningsbevis?

Ett anställningsbevis, eller anställningsavtal som det också kallas, har du rätt att få av din arbetsgivare. Det är ett avtal mellan dig och arbetsgivaren som du ska ha för att kunna bevisa att du jobbar där du jobbar.

Ett anställningsbevis ska innehålla:

- Ditt namn och personnummer.
- Arbetsgivarens namn, adress och organisationsnummer.
- Dina arbetsuppgifter.
- Eventuella avdrag för till exempel kost eller logi.
- Uppsägningstid.
- Anställningsform.
- Start- och slutdatum (om din anställning är tidsbegränsad).
- Arbetstid – hur länge ska du jobba per dag eller vecka?
- Din rätt till betald semester alternativt semesterersättning.
- Ersättning för övertid och obekvämt arbetstid.
- Din lön.
- Vilket kollektivavtal som gäller.

Läs mer: www.verksam.se/driva/anstalla/nar-du-ska-anstalla/anstallningsavtal

www.kommunal.se/svar/anstallning/vad-ska-finnas-med-i-ett-anstallningsbevis-eller-anstallningsavtal

Skriv ut ditt eget avtal: [www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_1366026587231_lo_anstallningsbevis_pdf/\\$File/LO_anstallningsbevis.pdf](http://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_1366026587231_lo_anstallningsbevis_pdf/$File/LO_anstallningsbevis.pdf)

7. Finns det olika regler beroende på hur gammal du är?

Det finns mycket regler för olika åldrar som arbetsgivaren och facket ska ha koll på. Bland annat så får 13–16-åringar under skolveckorna arbeta högst 2 timmar per skoldag eller 7 timmar per skolfri dag, och högst 12 timmar per skolvecka. Och de får inte arbeta mellan klockan 8 på kvällen och klockan 6 på morgonen.

Är du under 18 år ska du ha en sammanhängande rast på minst 30 minuter senast efter fyra och en halv timmes arbete. Dessutom finns det krav på pauser, till exempel ska du då och då få en fikapaus.

Efter det att du fyllt 18 år gäller samma regler som för alla andra vuxna.

Läs mer: www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/arbetstagarens-deltagande-i-arbetsmiljoarbetet/unga-i-arbetslivet/

8. Vad har vi för regler om arbetstid?

Arbetstidslagen anger hur mycket och hur lång tid du får arbeta och regler för hur mycket ledighet du som anställd ska ha. Enligt arbetstidslagen ska du ha:

- Minst 11 timmars paus mellan två arbetspass – så slutar du ett arbetspass klockan 22 på kvällen ska du inte ha nästa pass förrän tidigast kl. 9 morgonen efter.
- Minst 36 timmars sammanhängande tid som du ska vara ledig under en vecka, till exempel en helg.
- Ordinarie arbetstid om du jobbar heltid är 8 timmar/dag, 40 timmar/vecka.
- Nattarbete är mellan klockan 22.00–06.00. Arbete under den här tiden räknas som nattarbete och har egna regler.
- Du har rätt till minst en kortare rast var femte timme.

Läs mer: www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/lagar-och-regler-om-arbetsmiljo/arbetstidslagen/

9. Varför är det viktigt med pension?

Pensionen kanske känns långt borta just nu men det kan vara bra att veta lite kring hur det fungerar med pension. – Allt för att du ska ha ett lite rikare liv när arbetslivet är slut.

Alla arbetsgivare är skyldiga att betala in pensionsavgifter för de anställda. Har din arbetsplats ett kollektivavtal görs också ytterligare en pensionsinbetalning, som ger en extra pension. Den kallas avtalspension eller tjänstepension. För dem som har en hög inkomst blir avtalspensionen en stor del av den totala pensionen eftersom den statliga pensionen endast beräknas på inkomster upp till en viss nivå. Sedan kan du också spara till din pension på egen hand. Men det är inte arbetsgivaren ansvarig för.

Läs mer: www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/tjanstepension/det-har-ar-tjanstepension

10. Vad betyder strejk?

Strejk var, och är fortfarande i många länder, ett väldigt vanligt medel för att kräva sina rättigheter på arbetet. Det betyder att en stor grupp anställda, organiserade av facket, samtidigt väljer att inte arbeta, tills facket och arbetsgivarna tillsammans förhandlat fram ett nytt kollektivavtal. I Sverige används strejk ibland, men oftast går de inte så långt som att arbetstagarna går ut i strejk. Utan det varslas om, det vill säga varnas för, strejk och innan den här varningen blir verklighet brukar ett avtal ha blivit framförhandlat. Facken i Sverige har väldigt stora strejkkassor, det vill säga pengar som kan betalas ut till arbetstagare, som ersättning för den uteblivna lönen, om det blir strejk. Och arbetsgivarna vet om att strejkkassorna finns så hotet om strejk är oftast effektivt. När ett kollektivavtal finns på plats så är det förbjudet att strejka.

Läs mer: www.fackforbund.nu/tips-och-artiklar/fakta-lagar/strejk/

11. Vilka viktiga rättigheter har vi på arbetsmarknaden enligt svensk lag som man bör känna till?

Där har vi:

- Rätten att inte bli diskriminerad.
  - Rätten till en sund arbetsmiljö, både psykiskt och fysiskt.
  - Rätten till sjuklön, alltså att få en del av din lön under tiden du är sjuk.
  - Rätten till att få allmän pension inbetald under ditt arbetsliv.
  - Rätten att få tycka till om sin arbetsplats (främst när du har ett kollektivavtal, går under lagen medbestämmandelagen).
  - Rätten till att inte bli av med jobbet hur som helst.
- Och många fler, det här är bara några av de viktigaste.

Läs mer: <https://arbetsformedlingen.se/for-arbets sökande/arbata-i-sverige/rattigheter-och-skyldigheter>

FÖRDJUPNING/LÄS VIDARE

Länkar:

Arbetsmiljöverket

Arbetsmiljöverket är en myndighet som har regeringens och riksdagens uppdrag att se till att lagar om arbetsmiljö och arbetstider följs av företag och organisationer.

www.av.se

Arbetsdomstolen

Arbetsdomstolen är en specialdomstol med uppgift att pröva arbetsrättsliga tvister. Som arbetstvist räknas varje tvist som rör förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.

www.arbetsdomstolen.se

Försäkringskassan

Försäkringskassan är en myndighet som ansvarar för försäkringar och bidrag som betalas ut till sjuka, till barnfamiljer och till personer med funktionsnedsättning. Det är delar som ingår i socialförsäkringen.

www.forsakringskassan.se

A-kassan

Det finns ett stort antal olika arbetslöshetskassor som är samordnade efter olika fackförbund. Du måste dock INTE vara med i facket för att gå med i a-kassan. Sök upp vilken a-kassa som skulle kunna passa för dig och din yrkesgrupp:

www.a-kassa.se

Prevent

Prevent arbetar för att underlätta för arbetsplatser att skapa en god arbetsmiljö genom att informera, utbilda och ta fram användbara produkter som är till hjälp i arbetsmiljöarbetet. Prevent är en ideell organisation som ägs av Svenskt Näringsliv, LO och PTK.

www.prevent.se

Centralorganisationerna i Sverige

En enskild person kan inte bli medlem i en centralorganisation, men däremot i något av dess medlemsförbund. Samtliga centralorganisationer består av ca 10–20 fackförbund vardera. Centralorganisationerna är parter i förhandlingar när ny lagstiftning och stora avtal förhandlas med Svenskt Näringsliv. LO är centralorganisationen för arbetare, TCO organiserar tjänstemän och SACO organiserar akademiker. Inom varje centralorganisation finns flera fackförbund för olika yrken. Tillsammans rymmer de tre centralorganisationerna ungefär 50 olika fackförbund.

LO, Landsorganisationen.

Den första svenska fackförbundsorganisationen, med omkring 1,5 miljoner medlemmar (2021).

www.lo.se

Saco, Sveriges akademikers centralorganisation

Cirka 710 000 medlemmar (2021).

www.saco.se

TCO, Tjänstemännens centralorganisation

Drygt 1,4 miljoner medlemmar (2021).

www.tco.se

Svenskt Näringsliv

Svenskt Näringsliv är en arbetsgivarorganisation som företräder privata företag i Sverige. Organisationen bildades genom en sammanslagning av Sveriges Industriförbund och Svenska Arbetsgivareföreningen. De är ofta en av parterna i förhandlingar kring lagstiftning.

www.svensktnaringsliv.se

Länkar till De nya filmerna:

www.arbetslivskoll.se

De gamla filmerna:

www.arbetslivskoll.se/material/fyra-kortfilmer-om-arbetsmiljo/

Länk till Arena skolinformations material om:

arbetsmiljö & Arbetslivet

www.arbetslivskoll.se/material/forbered-infor-arbetslivet/

Se alla våra material på:

www.arbetslivskoll.se

KOPPLINGAR TILL KURSPLANERNA

Samhällskunskap

Ämnet samhällskunskap har tydliga kopplingar i form av kunskaper om mänskliga rättigheter samt hur det fungerar på arbetsmarknaden. Den som vill använda uppgifterna för bedömningar enligt kunskapskraven kan utgå från att:

- Händelserna i filmen påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer.
- Eleven analyserar orsaker och konsekvenser av händelser i filmen samt argumenterar för lösningar och egna åsikter.

Samhällskunskap 1a1 50 p

Förmågor som eleverna ska ges möjlighet att träna:

Kunskaper om demokrati och de mänskliga rättigheterna, såväl de individuella som de kollektiva rättigheterna, samhällsfrågor, samhällsförhållanden samt olika samhällens organisation och funktion från lokal till global nivå utifrån olika tolkningar och perspektiv.

Kunskaper om historiska förutsättnings betydelse samt om hur olika ideologiska, politiska, ekonomiska, sociala och miljömässiga förhållanden påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer.

Centralt innehåll

- De mänskliga rättigheterna: vilka de är, hur de förhåller sig till stat och individ och hur man kan utkräva sina individuella och kollektiva mänskliga rättigheter.
- Arbetsmarknad, arbetsrätt och arbetsmiljö. Arbetsmarknadens parter, deras olika roller och betydelse för samhällsutvecklingen. Arbetsmarknadens sätt att fungera, anställningsvillkor.

Kunskapskrav

- Eleven kan också **översiktligt** redogöra för de mänskliga rättigheterna. I sin analys förklarar eleven **enkla** samband och drar **enkla** slutsatser om likheter och skillnader mellan olika samhällens organisation. Dessutom kan eleven dra enkla slutsatser om hur nutida samhällsförhållanden, exempelvis arbetslivets utveckling, påverkar och påverkas av individer, grupper och samhällsstrukturer.
- Eleven kan analysera samhällsfrågor och identifiera **någon** orsak och konsekvens. I analysen diskuterar eleven **översiktligt** orsakerna och konsekvenserna samt möjliga lösningar på samhällsfrågorna. Eleven kan ge **enkla** argument för sina ståndpunkter och värderar med **enkla** omdömen andras ståndpunkter.

Programgemensamma ämnen

Vad gäller de programgemensamma ämnena så handlar det i stor utsträckning om att ha kunskaper om de lagar och riktlinjer som gäller för de olika yrkesinriktningarna. I de fall man vill använda uppgifter för bedömningar är det viktigt att eleverna har haft möjlighet att ta reda på mer om vad som gäller för just deras yrkesinriktning.

Centralt innehåll några exempel

- Lagar och andra bestämmelser som reglerar arbetet inom branscherna.
- Bestämmelser och praxis när det gäller arbetsmiljö, säkerhet och yrkesetik inom sociala verksamheter.

Kunskapskrav några exempel

- I arbetet redogör eleven för lagar och andra bestämmelser som reglerar arbetet. Dessutom arbetar eleven utifrån de krav på säkerhet och miljö som reglerar arbetet.
- Eleven redogör för olika lagar och andra bestämmelser som styr verksamheterna och tar utgångspunkt i dem i sitt arbete.

- Dessutom motiverar eleven sina val med hänsyn till hälsa, miljö och ekonomi samt utifrån lagar och andra bestämmelser.
- Arbetet utförs i enlighet med lagar och andra bestämmelser.

EXEMPEL PÅ PROGRAMFÖRDUJPNINGAR FRÅN NÅGRA YRKESFÖRBEREDANDE PROGRAM

Barn- och fritidsprogrammet

Fritids- och friskvårdsverksamheter 200 p

- Lagar, förordningar och andra riktlinjer som styr fritids- och friskvårdsverksamheter.
- Bestämmelser och praxis när det gäller arbetsmiljö, säkerhet och yrkesetik.

Socialt arbete 200 p

- Lagar, förordningar, internationella överenskommelser och riktlinjer för sociala verksamheter.
- Bestämmelser och praxis när det gäller arbetsmiljö, säkerhet och yrkesetik inom sociala verksamheter.

Sociologi 100 p

- Innebörden av integritet, social kontroll, segregering och marginalisering.
- Diskriminering, jämställdhet och likabehandling.

Bygg- och anläggningsprogrammet

Ämne – Bygg och anläggning

Undervisningen i ämnet hälsa ska ge eleverna förutsättningar att utveckla följande:

- Förmåga att arbeta säkert med hänsyn till hälsa, arbetsmiljö och ergonomi.

Kurs – Bygg och anläggning 1

- Arbetsmiljö, hälsa, ergonomi och säkerhet samt riskbedömningar för arbetsuppgifterna.

Industri tekniska programmet

Ämne – Människan i industrin

Kunskaper om förebyggande systematiskt arbetsmiljöarbete och förmåga att ingripa vid olyckstillbud.

Kurs – Människan i industrin 1

- Introduktion till lagar och andra bestämmelser som reglerar produktion, företag och arbetsmarknad, till exempel bestämmelser om arbetsmiljö, anställningsskydd och arbetsrätt samt miljöbestämmelser och medbestämmandelagen.
- Förebyggande systematiskt arbetsmiljöarbete.

Vård- och omsorgsprogrammet

Ämne – Hälsa

Undervisningen i ämnet hälsa ska ge eleverna förutsättningar att utveckla följande:

- Kunskaper om arbetsmiljöns betydelse för hälsan samt förmåga att medverka till goda arbetsförhållanden.

Kurs – Ergonomi

- Arbetets och arbetsmiljöns påverkan på människors hälsa.

Examensmål

De tolv yrkesförberedande programmen har alla arbetsmiljö som en viktig del i utbildningen. I examensmålen finns formuleringar om hur frågor kring arbetsmiljö ska behandlas. Här nedan följer en genomgång av formuleringarna kring arbetsmiljö i examensmålen på de yrkesförberedande programmen. Här är viktigt att få med alla tre delar som arbetsmiljöbegreppet innehåller.

Examensmål på yrkesförberedande program

Barn- och fritidsprogrammet

Arbetsmiljö- och arbetsorganisationsfrågor ska ingå i utbildningen för att förebygga arbetsskador och för att främja god hälsa.

Bygg- och anläggningsprogrammet

Utbildningen ska ge kunskaper om arbetsmiljöregler och säkerhetsbestämmelser.

El- och energiprogrammet

Säkerhetsfrågor är av yttersta vikt för arbete inom de olika yrkesområdena. Utbildningen ska därför leda till att eleverna blir väl förtrogna med nationella och internationella överenskommelser om teknologi, informationssäkerhet, standarder, arbetssäkerhet och arbetsmiljö.

Fordons- och transportprogrammet

Utbildningen ska utveckla elevernas kunskaper om nationella och internationella överenskommelser, lagar och andra bestämmelser inom valt yrkesområde. Dessa kunskaper är till exempel viktiga för att skapa en bra arbetsmiljö och förebygga arbetsskador.

Handels- och administrationsprogrammet

Utbildningen ska ge kunskaper om arbetsrätt, arbetsmiljö och diskrimineringsfrågor i arbetslivet.

Hantverksprogrammet

Eleverna ska lära sig ett serviceinriktat förhållningssätt och att utföra arbetet med kvalitet och ansvars känsla samt att kunna arbeta enligt gällande arbetsmiljölagar och föreskrifter.

Hotell- och turismprogrammet

Arbetsmiljö- och arbetsorganisationsfrågor ska ha en central plats i utbildningen för att förebygga arbetsskador och för att främja god hälsa.

Industri tekniska programmet

Inom området industri teknisk produktion ska utbildningen ge kunskaper om arbetets organisation, produktions ekonomi, resursanvändning samt systematiskt arbetsmiljöarbete.

Naturbruksprogrammet

Arbetsmiljöfrågor ska ha en central plats i utbildningen för att förebygga arbetsskador och främja god hälsa.

Restaurang- och livsmedelsprogrammet

Utbildningen ska även ge kunskaper i arbetsmiljö, försäljning, service, hygien, näringslära, specialkost och alkoholserving.

VVS- och fastighetsprogrammet

Utbildningen ska ge eleverna kunskaper om arbetsmiljöregler och säkerhetsbestämmelser samt kännedom om nationella och internationella bestämmelser som gäller för yrket.

Vård- och omsorgsprogrammet

Utbildningen ska ge kunskaper och insikter om arbetsmiljöns betydelse för fysisk, psykisk och social hälsa samt om hur man kan samverka för att skapa goda och